

ВІДГУК

офіційного опонента про дисертацію **ГРУБОЇ Таміли Леонідівни**
на тему: «**Методика формування мовної особистості старшокласника на
уроках української мови (профільний рівень)**», поданої на здобуття
наукового ступеня доктора педагогічних наук
за спеціальністю 13.00.02 – теорія і методика навчання
(українська мова)

1. Актуальність обраної теми та її зв'язок з напрямками наукових досліджень.

Головним орієнтиром професійної діяльності вчителя-словесника є ключові слова мети в чинній програмі з української мови, а саме: національно свідома, духовно багата мовна особистість. Відповідно кожен урок української мови – це крок до наближення мети і водночас – штрих до «портрета» мовної особистості.

Проблема мовної особистості не є ознакою лише нашого часу, вона перебувала в полі зору ще античних дослідників і, як бачимо, досі не вичерпала себе. Про складність, багатовимірність її свідчить, за словами Ю. Караулова, те, що вона пронизує всі аспекти вивчення мови й людини і водночас «руйнує межі між соціолінгвістикою і психолінгвістикою, між соціальною психологією і вивченням етнічної самосвідомості», торкається проблем інтелектуального розвитку особистості, емоційних аспектів її, питань міжособистісного спілкування й особливостей граматики.

Важливість рецензованої дисертації підтверджують також її зв'язки з такими пріоритетними напрямками наукових досліджень:

- теоретико-методологічні засади компетентнісного підходу та концепції вимірюваної якості в освіті;
- проектування освітньо-розвивальних середовищ;
- формування мережного освітнього середовища та його інтеграція з традиційними системами навчання;
- індивідуалізація і диференціація навчання і виховання;
- саморозвиток і самореалізація особистості в освітньому просторі;
- забезпечення наступності в навчанні мови на різних рівнях освіти;
- формування світогляду учнів, системного і критичного мислення;
- розвиток особистості засобами української мови;

– використання освітнього потенціалу загальної середньої освіти для розвитку компетентностей особистості та ін.

З огляду на сказане вважаю, що тема дисертаційного дослідження, яку обрала здобувачка, актуальна, оскільки передбачає розв'язання багатьох проблем, пов'язаних із модернізацією освіти в Україні, сприяє вдосконаленню теоретичної бази лінгводидактики й підвищенню результативності процесу навчання української мови, суспільно й науково важлива.

2. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Зміст дисертації охоплює основні аспекти теми дослідження. Науковий і творчий задум автора та етапи реалізації його повною мірою представлені у вступі.

У першому розділі («Теоретико-методологічні засади формування мовної особистості учнів старших класів») значний інтерес становить ретельний розгляд феномена «освітній простір», а згодом – і «власний освітній простір» як концептуального механізму для процесу становлення особистості, дослідження її ієрархічної структури, функційних особливостей, характерологічних ознак, окреслення шляхів формування.

Важливе значення в розділі має також аналіз філософських засад сучасної шкільної мовної освіти, що сприяло осмисленню сутності гуманітаризації освіти, нових траєкторій і тенденцій освітньої системи, оскільки саме філософія освіти обґрунтовує гуманітарний вимір, чітко окреслює нагальні освітні завдання (формувати особистість, котра зможе вижити в умовах соціокультурної невизначеності; сприяти творчому розвитку особистості), розглядає самоактуалізацію цілісної особистості як кінцеву мету освіти.

Студіювання філософських засад нових траєкторій освітньої системи, філософських тенденцій шкільної освіти дало змогу зацентувати увагу на важливих поняттях («фундаменталізація освіти», «гуманізація», «гуманітаризація», «принцип антропоцентризму», «глобалізація освітнього простору», «мовна пам'ять», «мотиви навчання», «мотивація», «рефлексія» тощо), осмислити сутність гуманітарно-особистісної парадигми освіти, філософію компетентнісного підходу.

Загалом дисертація Т.Л. Грубої вирізняється глибоким аналізом теоретико-методологічного надбання вітчизняної і зарубіжної науки, що дало можливість установити діалектичний зв'язок між елементами експериментальної методики. З огляду на те, що ключовою постаттю й водночас орієнтиром експериментальної методики є мовна особистість учня, осмисленню суті цього поняття присвячено окремий розділ.

На мовну особистість сфокусовано увагу багатьох наук, тому для презентування багатогранності цього поняття авторка подає його у світлі філософських, лінгвістичних, психологічних, лінгводидактичних, соціолінгвістичних досліджень, розглядає структуру й характеристики, мотиви й цінності, визначає передумови результативності процесу формування мовної особистості учня профільної школи (розділ 2 «Мовна особистість у системі сучасної шкільної освіти й суспільстві»).

Глибини, чіткості й логічної виразності рецензованій праці додає посправжньому науковий підхід авторки до формування поняттєвого апарату дослідження. Таміла Леонідівна ретельно групує й осмислює терміни, якими послуговується. Одні з них вона уточнює, коригує, однак там, де в цьому немає потреби, просто окреслює семантичне поле наголошує, якому з наявних у науці тлумачень надає перевагу, що забезпечує дослідницю від досить типового нині некоректного вживання термінів. Такими, зокрема, є «гуманізація» і «гуманітаризація», «простір», «гуманістична освіта», «національно мовна особистість», «цінності», «мовна свідомість», «мовна стійкість» та ін. Про термінологічну компетентність Таміли Леонідівни свідчить обґрунтована кореляція понять «освітній простір» – «освітнє середовище», «здатність» – «здібність», «мовна особистість» – «комунікативна особистість» – «дискурсна особистість» – «мовленнєва особистість», «мотиви» – «цілі», структура» – «будова» – «модель» тощо.

Поділяю висновки авторки про важливість соціокультурної змістової лінії, що «покликана забезпечувати системність патріотичного, морального, естетичного виховання учнів, реалізовувати завдання соціалізації шкільної молоді, бути орієнтиром у спрямуванні навчання на оволодіння всіма ключовими компетентностями» (с. 108).

Позитивним кроком у визначенні засад експериментальної методики вважаю привернення уваги до методичної моделі концептуального аналізу (с. 110), мотивів навчання (с. 138-142), обстоювання думки про ціннісний

статус мови в контексті формування мовної особистості, визначення місця рідної мови в ієрархії цінностей (с. 145), складників мовної особистості (с. 155-159).

Грунтовно дисертантка підходить до аналізу семантичного наповнення поняття «мовна особистість», узагальнюючи моделі й класифікації дослідників із різних галузей науки (психологи, лінгвісти, соціологи, психолінгвісти, лінгводидактики та ін.), що акумулюють результати наукового пошуку й репрезентують їх у загальному вигляді.

Окремо варто наголосити на важливості розроблення концептуальних засад комунікативного й жанрового підходів (табл. 3.5), добору мовленнєвих жанрів.

Ознаками інноваційності дослідження є розроблення умов забезпечення особистісного вектора уроку, спрямування пізнавального інтересу учнів засобами ІКТ, формування інформаційно-навчального середовища як системного чинника, послуговування соціальними сервісами Web 2.0. Дисертація щедро ілюстрована фрагментами уроків.

У четвертому розділі («Технологічне забезпечення формування мовної особистості учнів профільних класів») технологічно чітко виписано складники експериментальної методики, обґрунтовано технології, форми, методи, прийоми і засоби навчання. Загалом компоненти методики дібрано кваліфіковано, умотивовано доцільність оновлення й поєднання їх в один механізм, зрештою синтезування поглядів дидактів і лінгводидактів уможливило думку, що продуктивність уроку української мови в профільних класах залежить від методично правильного моделювання його відповідно до сучасних тенденцій реформування освіти, реалізації компетентнісного підходу.

Високої оцінки заслуговує теоретичне осмислення й методичне забезпечення констатувального й формувального етапів експерименту, (розділ 5.). Представлена в розділі експериментальна програма має чітку структуру й міцні теоретичні підвалини, містить усі елементи, що дають змогу для повноцінного й ґрунтовного дослідження (критерії, показники та рівні сформованості мовної особистості учнів профільних класів; зміст і структура експериментальної методики, етапи експерименту). Результати констатувального й формувального етапів презентовано описово, узагальнено у вигляді таблиць, графіків і схем.

На всіх етапах дослідження, описаних у п'ятьох розділах дисертації, зроблено узагальнення й висновки. Підставою для того, щоб загальні висновки роботи вважати достовірними, передусім є добре спланований та успішно проведений експеримент, описаний в останньому розділі.

Загальні висновки співвіднесені зі змістом сформульованих у вступі завдань і матеріалами кожного з розділів, їх можна вважати правдивими й ґрунтовними завдяки вмілому використанню положень прикладних наукових досліджень, сучасних засобів і методик проведення аналізу результатів дослідного навчання, достатній кількості статистичної інформації.

Робота добре ілюстрована рисунками (наприклад: 1.1. Структура освітнього простору; 1.2. Освітній простір особистості учня; 1.3. Освітній простір мовної особистості учня профільної школи; 2.1. Структура мовної особистості та ін.), таблицями (наприклад: 1.2. Рівні структури мовної особистості; 3.1. Сучасні підходи до навчання української мови у профільних класах (філологічний напрям) та ін.), діаграмами (наприклад, на с. 386 тощо).

3. Оцінювання новизни й достовірності досліджень. Найбільш суттєвими і важливими здобутками, яких досягла Т.Л. Груба особисто, вважаємо такі результати:

- *визначення* сутності й складників мовної особистості учнів профільних класів;
- *з'ясування* специфіки розвивального освітнього простору;
- *розроблення* програми організації самостійної роботи учнів;
- *планування й організація* пошукової діяльності учнів засобами веб-квесту за етапами;
- *структурування мотивів* і цінностей, важливих для формування мовної особистості;
- *добір* критеріїв, показників і рівнів сформованості мовної особистості;
- *розроблення* методики формування мовної особистості учнів профільної ланки.

Результати експериментальної роботи, а саме: наукова новизна, теоретичні й практичні висновки, методичні рекомендації – достовірні, оскільки підтверджені в процесі наукового дослідження засобами різноманітних загальнометодологічних, загальнонаукових і специфічних методів, статистичними даними експерименту, узгодженістю з відповідними

положеннями законодавчих і нормативних документів. Основні положення дисертації апробовано на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях і повною мірою висвітлено в наукових публікаціях автора.

Автореферат повністю відповідає змістові дисертаційної роботи.

4. Практичне значення отриманих результатів.

Результати дослідження Т.Л. Грубої є важливим і відчутним внеском у розвиток української лінгводидактики, що полягає в обґрунтуванні, створенні й упровадженні в практику експериментальної методики формування мовної особистості учнів. Значний практичний інтерес становлять розроблені вправи й завдання, методичний супровід самостійного навчання учнів, добір і впровадження мовленнєвих жанрів, визначення умов забезпечення особистісного спрямування уроку, розгляд видів особистісно орієнтованих ситуацій, механізм забезпечення учням на уроці права вибору та ін.

Багаторічний доробок Таміли Леонідівни, викладений у розділах дисертації, пропозиції й рекомендації, вміщені у статтях і посібниках, можуть слугувати підґрунтям для реалізації на практиці важливих освітніх завдань.

Особливо цінними для вчителів, викладачів, студентів, слухачів курсів підвищення кваліфікації вважаємо матеріали, вміщені в додатках, зокрема додатки В, Г, де авторка пропонує оригінальні завдання, пропонує фрагменти презентацій, які підготували учні як супровід до захисту проектів. Теоретичні положення й висновки можуть бути використані у процесі написання програм, підручників і посібників для учнів і студентів-філологів.

5. Дискусійні положення й зауваження.

Високо оцінюючи рецензовану дисертацію, привертаю увагу до окремих аспектів її, що потребують уточнення, пояснення чи корекції, а саме:

1. На с. 95 зазначено: «Суголосна з результатами опитування й наша принципова позиція, підґрунтя якої – власні спостереження за освітнім процесом у закладах загальної середньої освіти: більшість учнів розглядає мову як одну з найвищих цінностей особистості, як надважливий складник системи цінностей – «регулятора поведінки людини, а також основи для успішної соціалізації її в суспільстві». Ці спостереження викликають двояку реакцію: радість, якщо це так, і водночас певний сумнів, оскільки експериментальні дані нашого відділу засвідчили тривожніші результати.

2. Привертати увагу до таких категорій, як пам'ять, мовлення та мислення, поза сумнівом, потрібно, однак експериментальна методика мала б урахувати також не менш важливі дослідження психологів, як-от: комунікативні емоційні стани; функції почуттів, розвиток почуттєвої культури; психологічні особливості нової генерації – так званого покоління Z. Знаючи психологію сучасних молодих людей, легше шукати шляхи педагогічної взаємодії з ними.

3. Дискусійним видається твердження, що сьогодні «у центрі уваги методистів і викладачів постає не просто учень як суб'єкт процесу навчання, а бікультурна, білінгвальна мовна особистість» (с. 113). В умовах знецінення культурного компонента не лише в освіті, але й у суспільстві загалом ми здебільшого маємо справу зі споживачами субкультурного продукту і суржикомовними комунікаторами, а не білінгвальними мовними особистостями. З огляду на таку ситуацію доцільніше нині наполягати на посиленні компонента української культури в освіті, а сформувавши мовну стійкість і ціннісне ставлення до свого, вводити учнів у полікультурний простір, адже українські й зарубіжні вчені мовну особистість розглядають передусім як «носія національної мови та культури» (с. 125).

4. Наголошуючи на термінологічній пильності й коректності дослідниці, усе ж привертаю увагу до кількох фрагментів роботи, у яких уживання термінів потребує уточнення. Зокрема, «рефлексійні вправи», але «рефлексивний контроль», «рефлексивно-оцінювальний етап» (с. 325, 262). На с. 255 проект постає у двох номінаціях: як одна з технологій і як комплексний метод навчання. Обґрунтування потребують терміни «ситуативний метод» (с. 312), «комплекс вправ» (с. 417).

5. У роботі презентовано оновлену структуру уроку, ретельно виписано його складники. Однак бракує такого важливого елемента, як «цілевизначення», що тісно пов'язаний з рефлексією і сприяє формуванню цілеспрямованості учнів.

6. На с. 271 йдеться про ефективність «уроку-тестування», та варто було б сказати не лише про переваги, а й про недоліки тестування з огляду на зміну освітніх завдань і результатів освітніх досягнень.

7. Оцінюючи високо рівень і якість експерименту, усе ж дискусійним вважаємо обмеження трьома критеріями: знаннєвим, когнітивно-навчальним, поведінково-ставленнєвим.

На жаль, у роботі трапляються поодинокі мовні огріхи, а саме: «відтак» у значенні «отже» (с.49 та ін.), «нестандартні форми уроку» (с. 271), «вирішення завдань» (с. 302), «складають систему» (с. 322) тощо.

Загальний висновок

Дисертаційна робота Грубої Таміли Леонідівни на тему «Методика формування мовної особистості старшокласника на уроках української мови (профільний рівень)» є самостійно виконаним і завершеним авторським науковим дослідженням, яке містить теоретико-методичні узагальнення, висновки і практичні пропозиції, спрямовані на розв'язання важливих проблем сучасної української лінгводидактики.

Зміст роботи, логіка викладу основних положень, наукові і прикладні результати дослідження свідчать про високий рівень професійної компетентності дисертантки, багаторічний педагогічний досвід, володіння методами наукових досліджень, здатність здобувачки виявляти актуальні освітні проблеми, адекватно на них реагувати і пропонувати ефективні шляхи і способи розв'язання їх.

Ураховуючи актуальність теми, новизну одержаних наукових результатів, їхню обґрунтованість і достовірність, а також практичну цінність сформованих положень і висновків, маємо всі підстави вважати дисертаційну роботу на тему «Методика формування мовної особистості старшокласника на уроках української мови (профільний рівень)» такою, що відповідає вимогам пп. 9, 10, 12, 13, 14 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України №567 від 24.07.2013 року зі змінами та доповненнями згідно з Постановою Кабінету Міністрів України №656 від 19.08.2015 р., а її авторку – Грубу Тамілу Леонідівну – гідною присудження наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.02 – теорія та методика навчання (українська мова).

Офіційний опонент:

Доктор педагогічних наук,
професор, завідувачка відділу
навчання української мови
та літератури

Голуб Н.Б.

Голуб Н.Б.
Грубої Таміли Леонідівни